

LITURGIKA

Karel Cikrle

Musica sacra

OBSAH

VŠEOBECNÝ ÚVOD

Liturgika	5
Dějiny liturgie	8

LITURGICKÉ ÚTVARY

Svátosti – úvod	13
Křest	16
Biřmování	19
Eucharistie	21
Svátost smíření	27
Pomazání nemocných	32
Kněžství	34
Manželství	37
Denní modlitba církve	40
Ostatní liturgické útvary	43

LITURGICKÝ KALENDÁŘ, HUDBA, PROSTOR A PŘEDMĚTY

Liturgický kalendář	46
Liturgická hudba	50
Liturgický prostor a předměty	52

ZÁVĚREM	54
---------------	----

PRAMENY, LITERATURA, KNIHY	55
----------------------------------	----

Liturgie

Etymologický výklad

Je to složenina dvou řeckých slov: *leitos* (přídavné jméno k *laos* – lid) = lidový, pro lid, a *ergon* (od slova *ergestai* – dělat, konat) = dílo; tedy: dílo pro lid.

V Řecku označovalo slovo *liturgia* něco dobrého pro lid jak od bohů, tak od lidí (veřejně prospěšné dílo). Septuaginta převzala slovo *liturgie* pro židovskou bohoslužbu, a odtud ho přejala novozákonní církev. Na Východě (řecky mluvící křesťané) mělo slovo *liturgia* užší význam; označovalo mši. Na Západě (latinsky mluvící křesťané) slovo *liturgie* upadlo v zapomenutí. Začalo se znovu objevovat v 16. stol. v době humanismu. V 19. stol. bylo úředně přijato jako označení veřejné bohoslužby církve. Zpočátku označovalo spíš vnější ceremonie a nařízení o nich. Vedle slova *liturgie* se používá, v poněkud jiném pohledu, i slovo *kult*.

Český termín pro slovo *liturgie* je *bohoslužba*.

Definice

V liturgii Otec uskutečňuje spásu v církvi shromážděné Duchem Svatým v Ježíši Kristu a církev ho uctívá. Liturgie svátostí je spojena se znameními.

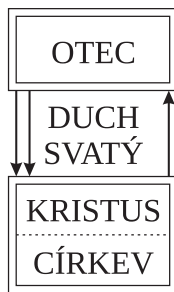
Jiná, přesnější definice: Liturgie je výkon Kristova kněžství, jímž se aktualizuje (uskutečňuje) na jedné straně spása člověka a na druhé oslava Boží vnějšími a účinnými znameními v platném řádu církve (L. Pokorný: *Obnovená liturgie*, str. 14).

Vysvětlení

V liturgii je složka

spásonosná
(*soteriologická*):

Otec dává lidem spásu
mocí Ducha Svatého
pro zásluhy Krista

uctívající
(*latreutická*):

Církev v čele s Kristem
v Duchu Svatém
uctívá Otce

Poznámky

Liturgie se koná v církvi a pro církev, liturgie se neobrací vně církve.

Liturgie je vrcholná činnost církve; o tom Konstituce o posvátné liturgii: Liturgie je vrchol, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla... Liturgií se nejúčinněji uskutečňuje v Kristu posvěcení člověka a oslava Boha, a právě k tomuto cíli je zaměřeno všechno ostatní působení církve (čl. 10).

LITURGICKÉ ÚTVARY

SVÁTOSTI – ÚVOD

Místo svátostí v životě církve

Svátosti jsou vedle hlásání evangelia, Písma svatého, následování Krista a organizační struktury jedním ze základních způsobů, kterými Kristus v Duchu Svatém shromažďuje, vede a posvěcuje svou církev.

Na rozdíl od ostatních způsobů Kristus nepůsobí svátostmi vně církve, ale pouze v církvi a pro církev. Svátosti jsou pouze pro ty, kdo patří do společenství katolické církve. (Křtem jsou do tohoto společenství přijímáni.)

Poznámka: Z katolického hlediska jsou platné také svátosti konané v pravoslavné církvi. V evangelických církvích bývá obvykle platný pouze křest.

Definice

Svátosti jsou smysly vnímatelná znamení neviditelné milosti, ustanovená Ježíšem Kristem.

Milost (od slova milovat; řecky charis, latinsky gratia – obojí znamená radost, půvab, přízeň, vděk) je projev Boží lásky k nám. Boží milost, darovaná člověku, působí k jeho spáse, tj. k přijetí života s Bohem a k růstu tohoto života (milost posvěčující a pomáhající). Milost nám získal Ježíš Kristus svým vtělením, smrtí a vzkříšením; dostáváme ji působením Ducha Svatého.

Znamení – vnímatelné a účinné. Vnímatelné: můžeme je vnímat smysly (především zrakem, sluchem); účinné: to, co znamení vyjadřuje, to také působí (např. u svátosti smíření vztáhnutí ruky a slova „Udělují ti rozhřešení ...“ působí odpuštění hříchů). Mnohá znamení vyjadřují skutečnost šířeji a plněji než slova (podání ruky – smíření), posilují a utužují vztahy (pozornosti, dary).

Svátostná znamení působí, že křesťan prožívá své spojení s Bohem plněji a hlouběji.

Ustanovení Ježíšem Kristem. Aby byla posvátná znamení účinná, musí pocházet od Boha. Kdyby pocházela od lidí, byla by to magie – lidské obřady, kterými se má Bůh přinutit, aby udělal požadované. Dříve se ustanovení Pánem Ježíšem chápalo v zúženém slova smyslu a pro každou svátost se hledal výrok v evangeliu. (V tomto duchu se na svátosti dívají evangelíci, a proto jim zůstaly svátosti pouze dvě – křest a večeře Páně.) Dnes, když víme, že evangelia zachycují hlásání prvotní církve a její liturgickou praxi, chápeme ustanovení Ježíšem Kristem tak, že základ, který Pán Ježíš položil za svého života s apoštoly, byl v církvi rozvinut Duchem Svatým.

Svátosti a víra

Svátosti jsou svázány s vírou církve. Jejich konání víru předpokládá, ale zpětně i víru živí, upevňuje.

být vědom toho, že i nadále patří do společenství církve. Má se snažit žít jako dobrý křesťan, zvl. modlit se, chodit do kostela a vychovávat děti ve víře. Nemá však všechna práva křesťana, zvl. nesmí být kmotrem a nemůže za normálních okolností dostat rozřšení a přijímat tělo Kristovo. Má se o své situaci poradit se zkušeným knězem.

DENNÍ MODLITBA CÍRKVE

Názvy

Současný oficiální latinský název je *Liturgia horarum*. Po koncilu se u nás začal používat jeho doslovný překlad *Bohoslužba hodin*. V r. 1988 se jako úřední zavedl název *Denní modlitba církve*.

Slovem *breviář* (*Breviarium romanum* – *Římský breviář*) se myslí kniha, která obsahuje příslušné modlitby.

Výraz *Officium divinum* (používaný český výraz: *Božské officium*) označuje spíš službu, povinnost této modlitby. Vyjadřuje také vlastní modlitby a jejich modlení.

Název *hodinka* (*hora*) označuje modlitby pro určitou denní dobu – hodinu (např. ranní, polední, večerní) a odtud slovo *hodinky* označuje v podstatě totéž, co výraz *officium*.

Pohled do dějin

Ve všech náboženstvích je důležitou složkou kultu řád pro modlitbu jednotlivce a zvl. pro modlitbu společnou.

Kořeny modlitebního řádu katolické církve jsou v modlitebním řádu židovském.

V době Ježíšově a apoštolů se používal termín *tamid* (nepřetržitá, bez přestání – srv. 1 Sol 5,17): Ráno a večer, kdy se v jeruzalémském chrámu přinášela oběť, se židé bydlící mimo Jeruzalém scházeli ke společné modlitbě v synagoze; navíc se – soukromě nebo společně – modlili ještě dopoledne, v poledne a odpoledne. Podle tehdejšího značení hodin to bylo v hodině první (ráno), třetí (dopoledne), šesté (poledne), deváté (odpoledne) a dvanácté (večer).

Takto se modlila i prvokřesťanská obec v Jeruzalémě (srv. Sk 3,1). Je totiž přirozené obracet se k Bohu ráno, přes den a večer.

V době apoštolské a poapoštolské nebyvaly denně mše (konaly se jen o nedělích a při zvláštních příležitostech). Denně se však, zvl. ráno, konala modlitební shromáždění. Vedle toho se před svátky a před popravami členů křesťanské obce konala noční bdění (srv. Sk 12,12).

Obsah těchto modlitebních shromáždění: Otče náš, četba Písma s výkladem, žalmy, hymny, přímluvy, krátké improvizované modlitby.

V mnišských komunitách přibyla od 3. stol. další doba modlitby – *matutinum*

LITURGICKÝ KALENDÁŘ, HUDBA, PROSTOR A PŘEDMĚTY

LITURGICKÝ KALENDÁŘ

Liturgické dny

Základní jednotkou liturgického kalendáře je *týden*. Začíná nedělí, po ní následuje šest dnů. (Od toho jsou v češtině odvozeny i názvy dnů: pondělí – po neděli, úterý – (vtoryj) druhý po neděli, středa – střední, čtvrtek – čtvrtý, pátek – pátý; sobota je z židovského šabbat – odpočinek.)

Neděle je připomínka Kristova vzkříšení (proto latinský název *dominica*, tj. Pánova, od toho jsou odvozeny názvy v románských jazycích, ruský název voskresenje) a seslání Ducha Svatého, kdy církev začala veřejně působit. Ve dnech po neděli doznívá myšlenka předchozí neděle.

Během roku si církev připomíná události ze života Ježíše Krista a ze svých vlastních dějin, především své velké osobnosti – svaté – v čele s Pannou Marií. Jsou odstupňovány do tří kategorií:

- *slavnosti* – jsou připomínky nejvýznamnějších událostí ze života Pána Ježíše a církve; v průběhu roku je pravidelně 18 slavností,
- *svátky* – jsou připomínky obvykle těch osob a událostí, o kterých se píše v Písmu,
- *památky* – jsou připomínky ostatních osob a událostí, patří sem naprostá většina připomínek světců; dělí se na památky *závazné* (mají se konat) a *nezávazné* (nemusí se konat).

Některé význačné slavnosti liturgického roku začínají předchozí den večer slavením *vigílie* (bdění). Dvě nejvýznamnější slavnosti, Velikonoce a Vánoce, se slaví i následujících sedm dní, tedy celkem osm, což se nazývá *oktáv*. Apoštolové se od nanebevstoupení Krista po devět dnů připravovali modlitbou na přijetí Ducha Svatého, odtud se devítidenní příprava nazývá *novéna*.

Tabulka liturgických dnů udává pořadí přednosti jednotlivých liturgických dnů. Při střetnutí liturgických dnů (nedělí a dnů v týdnu, slavností, svátků a památek, resp. vigílie, oktávu) má přednost ten, který je v tabulce uveden výše. V určitých případech může při slavení vyššího být *připomínka* nižšího.

Pohled do dějin liturgického roku

Pozorování oběhu slunce a s ním spojeného střídání dne a noci a ročních období a pozorování měsíce patří k počátkům přírodních věd. Od počátku lidstva s průběhem roku těsně souvisel také náboženský kult.

Židovský kalendář byl naprosto svázán s náboženstvím. Den byl ohraničen západem slunce – končil den starý a začínal nový. Dny se u Židů sdružovaly v týdny, což

povědnost za zpěv a hudbu po stránce výběru a provedení; je také představený všech hudebníků působících ve farnosti. Vedle něj bývají ve farnosti další varhaníci. *Žalmista* zpívá z ambonu responsoriální žalm a jiné zpěvy. *Schola* zpívá buď latinsky chorál nebo i české jednohlasé liturgické zpěvy způsobem, který je vlastní chorálu. *Sbor* zpívá vícehlasé skladby. Na hudební složce mši pro mládež nebo děti se často podílí skupiny zpívající *křesťanský folk*.

LITURGICKÝ PROSTOR A PŘEDMĚTY

V prvokřesťanské době se bohoslužby konaly v soukromých domech, hlavně v jídelnách (srv. str. 9).

V Palestině si události ze života Pána Ježíše připomínali přímo na místech, kde se udály. Liturgická připomínka mučedníků se slavila na jejich hrobech, v Římě v katakombách.

Po ediktu milánském r. 313 se začaly stavět pro bohoslužbu zvláštní budovy, a to kostely pro mši a baptisteria pro křest a křestní přípravu.

Baptisterium

Je to stavba mající půdorys obvykle osmiúhelníku. Uprostřed je nádrž na vodu (křtílo se ponořením). Po obvodu je místo ke shromáždění a kazatelna.

S ústupem křtu ponořením baptisteria zanikají. Křtitelnice se umísťuje v kostele, některé kostely mají křestní kaple.

Kostel

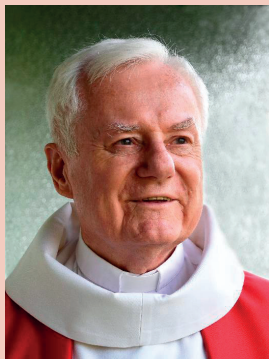
Názvy

Katedrála nebo *dóm* je název biskupského kostela. *Farní kostel* je chrám, u kterého je duchovní správa farnosti. Navíc může být ve farnosti ještě další *filiální kostel*. *Kaple* je název bohoslužebného prostoru v budovách ústavů (seminář, klášter, nemocnice, sociální ústav apod.); u nás se takto pojmenovávají také menší kostely, které nemají vlastní duchovní správu.

Přídavným jménem se také označuje buď titul duchovní správy kostela (např. *děkaný, probošský, kolegiátní kostel*), nebo příslušnost k řeholi (např. *opatský, dominikánský*).

Kostely mají titul – zasvěcení Bohu nebo svatým (např. *kostel Nejsvětější Trojice, Salvátora – Spasitele, Ducha Svatého, Nanebevzatí Panny Marie, sv. Jiljí*).

Bazilika je čestný titul významných kostelů, a to *bazilika větší (maior)* pro významné chrámy ve Svaté zemi, pro čtyři hlavní kostely v Římě a dva kostely v Assisi a *bazilika menší (minor)* pro některé kostely na celém světě (u nás např. Staré Brno, Velehrad).

P. PhDr. Karel Cikrle (* 1935)

Po maturitě na gymnáziu studoval v Brně Janáčkovu akademii múzických umění a hudební vědu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, odkud byl z ideologických – náboženských důvodů před promocí vyloučen. Pracoval jako dělník v cihelně, pak v továrně.

V roce 1966 byl přijat do semináře v Litoměřicích, r. 1970 promován a vysvěcen na kněze. Od té doby působil na různých místech v duchovní správě. Byl jedním ze skupiny redaktorů první verze jednotného *Kancionálu* (1973), redaktorem jeho verze současné (1988, 2004) a jeho tří varhanních doprovodů (1980, 1992, 2004). Vedle toho zredigoval pro křesťanskou mládež zpěvník *Hlaholík* (1968, 1970, 2014).

Od r. 1982 organizoval měsíční Instruktaže varhaníků v Brně. V roce 1990 začal učit liturgickou hudbu na Konzervatoři Brno, r. 1991 inicioval založení Varhanické školy při Brněnském biskupství (dnes ZUŠ varhanická Brno), r. 1992 založení sdružení chrámových hudebníků Musica sacra a se Zd. Pololáníkem aj. založení Kabinetu duchovní hudby na JAMU, r. 1995 diecézního Střediska pro liturgickou hudbu, které jako hudební referent brněnské diecéze vedl do r. 2012.

Je autorem publikace *Varhanická zbožnost* (2005) a spoluautorem *Direktáře pro varhaníky* (2005), podílel se na vydání titulů *Zpěvy mezi čteními* (2003), *Škola na varhany* (2011) a ediční řady *Varhanní preludia* (2005–2015).